

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO STATUTO 259 STRAIPSNIO ATITIKIMO LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI

1999 m. gegužės 11 d.

Vilnius

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Egidijaus Jarašiūno, Egidijaus Kūrio, Zigmo Levickio, Augustino Normanto, Vlado Pavilonio, Jono Prapiesčio, Vytauto Sinkevičiaus, Stasio Stačioko ir Teodoros Staugaitienės,

sekretoriaujant Daivai Pitrėnaitei,

dalyvaujant pareiškėjų atstovams – Lietuvos Respublikos Seimo atstovui Seimo kanceliarijos Teisės departamento vyresniajam konsultantui Gintarui Godai, Seimo narių grupės atstovams Seimo nariams Juozui Bernatoniui ir Česlovui Juršėnui,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsnio pirmąja dalimi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pirmąja dalimi, viešame Teismo posėdyje 1999 m. balandžio 21 d. išnagrinėjo bylą Nr. 3/99-5/99 pagal pareiškėjų – Lietuvos Respublikos Seimo ir Seimo narių grupės prašymus ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsniui.

Konstitucinis Teismas

n u s t a t ė:

I

Lietuvos Respublikos Seimas 1998 m. gruodžio 22 d. Seimo statute „Dėl Statuto pakeitimo“ (Žin., 1999, Nr. [5-97](#)) išdėstė naują Statuto redakciją.

Naujosios redakcijos Seimo statuto VIII dalis „Apkaltos procesas“ (227-260 straipsniai) reglamentuoja apkaltos proceso Seime vykdymo pagrindus ir tvarką. Be kitų pakeitimų, pakeista ir apkaltos proceso tvarka. Seimo statutas buvo papildytas keturiasdešimtuju skirsniu „Apkaltos procedūra Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“ (259 ir 260 straipsniai). Statuto 259 straipsnis reglamentuoja apkaltos procedūros ypatumus Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą, išskyrus klausimus, susijusius su balsavimu dėl nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų (tam skirtas 260 straipsnis).

II

Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar kai kurios Statuto naujosios redakcijos normos atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją. Vienas iš prašymų yra ištirti, ar Statuto 259 straipsnio nuostata, kad gavęs teismo įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą Seimas priima nutarimą dėl Seimo nario mandato panaikinimo, atitinka Konstitucijos 74 straipsnį.

Seimo narių grupės prašymas grindžiamas tokiais motyvais.

Statuto 259 straipsnyje nustatyta, kad gavęs teismo įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą Seimas priima nutarimą dėl Seimo nario mandato panaikinimo, tačiau Konstitucijos 74 straipsnyje numatyta, kad Seimo nario mandatas panaikinamas apkaltos proceso tvarka. Konstitucijos 63 straipsnyje pateiktas išsamus sąrašas aplinkybių, dėl kurių nutrūksta Seimo nario įgaliojimai. Šiame Konstitucijos straipsnyje nenumatyta, kad jo įgaliojimai nutrūksta įsiteisėjus

apkaltinamajam nuosprendžiui baudžiamojoje byloje. Taip pat Seimo statute yra nustatyta, kad paskelbus apkaltos proceso pradžią šio proceso posėdžio metu Seimas tampa apkaltos institucija ir jo posėdžiuose dalyvauja asmuo, kuriam taikoma apkalta. Tuo tarpu Seimo statuto 259 straipsnyje numatyta priimti nutarimą dėl Seimo nario mandato panaikinimo paprastame Seimo posėdyje, nedalyvaujant Seimo nariui, kurio mandatas naikinamas. Tokį nutarimą pasirašo Seimo Pirmininkas, vykdant apkaltos procesą – apkaltos posėdžio pirmininkas (Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ar kitas šio teismo teisėjas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ar kitas šio teismo teisėjas). Taigi Seimo statuto 259 straipsnis neatitinka Konstitucijos 74 straipsnio nuostatų ir Statuto VIII dalies „Apkaltos procesas“ bendrųjų normų, reglamentuojančių apkaltos procedūrą.

III

Seimas 1999 m. kovo 16 d. nutarimu prašo ištirti Statuto 259 straipsnio atitikimą Konstitucijos 74 straipsniui.

Nutarime remiamasi tuo, kad „priėmus naujos redakcijos Seimo statutą ir jam įsigaliojus, kai kurie Seimo nariai reiškia abejonių, kaip antai ir Seimo narių grupės pareiškime Konstituciniam Teismui, ar naujosios redakcijos Seimo statuto 259 straipsnio normos atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas“.

IV

Konstitucinis Teismas 1999 m. balandžio 13 d. sprendimu Seimo ir Seimo narių grupės prašymus ištirti Seimo statuto 259 straipsnio atitikimą Konstitucijai sujungė į vieną bylą.

V

Rengiant bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui buvo gautas Seimo atstovo Seimo kanceliarijos Teisės departamento vyresniojo konsultanto G. Godos paaiškinimas.

Paaiškiniame teigiama, kad remiantis Konstitucijos 74 straipsniu apkaltos proceso tvarka reglamentuojama Seimo statute. Jame numatytos dvi galimos apkaltos proceso formos tuo atveju, kai Seimo nario mandatas gali būti panaikinamas dėl nusikaltimo padarymo.

Viena apkaltos forma susideda iš dviejų dalių: iš tam tikro parengtinio tyrimo ir apkaltos proceso Seime šiam tapus apkaltos institucija (Statuto 246 straipsnio 3 dalis). Tik tokia forma apkaltos procesas gali vykti tais atvejais, kai jis vykdomas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo.

Antroji apkaltos forma galima tuo atveju, kai Seimo narys įtariamas nusikaltimo padarymu. Pagal Statuto 231 straipsnio 3 dalį, išklausęs generalinio prokuroro pranešimą Seimas gali nuspręsti nepradėti apkaltos proceso parengiamųjų veiksmų, bet duoti sutikimą Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Jei po to Seime gaunamas įsiteisėjęs apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašas, vykdoma Statuto keturiasdešimtajame skirsnyje numatyta apkaltos procedūra. Šiuo atveju nenagrinėjama faktinė nusikaltimo pusė ir iš naujo nesprenžinama, ar Seimo narys kaltas dėl nusikaltimo padarymo – Seime tik balsuojama dėl Seimo nario mandato panaikinimo.

Neigdamas Seimo narių grupės argumentus Seimo atstovas teigia, kad aiškinantis Konstitucijos 63 straipsnio 5 punktą būtina nagrinėti Konstitucijos 74 straipsnio turinį. Šiame Konstitucijos straipsnyje numatyta, kad nusikaltimo padarymas yra vienas iš pagrindų pradėti apkaltos procedūrą dėl Seimo nario mandato panaikinimo.

Nei Konstitucijos 63, nei 74 straipsnyje nenustatytos apkaltos proceso taisyklės. Konstitucijoje nėra suvaržymų, dėl kurių apkaltos procesas turėtų būti vykdomas tik vienu būdu.

Todėl Statute numatytos dvi Seimo elgesio galimybės, kai paaiškėja, kad Seimo narys yra įtariamas nusikaltimo padarymu, negali būti laikomos prieštaraujančiomis Konstitucijai.

Statuto 259 straipsnyje nepasakyta, kad Seimas, balsuodamas dėl mandato panaikinimo, tampa apkaltos institucija. Apkaltos procesui vykstant pagal Statuto trisdešimt devintajame skirsnyje numatytas taisykles Seimas tampa apkaltos institucija (Statuto 246 straipsnio 3 dalis), todėl nusikaltimo padarymu įtariamas Seimo narys turi galimybę dalyvauti posėdyje (Statuto 250 straipsnis). Tokios apkaltos metu siekiama iš esmės išsiaiškinti faktines aplinkybes ir nustatyti, ar Seimo narys kaltai padarė veiką. Tokios apkaltos proceso struktūra iš esmės atitinka teismo proceso struktūrą.

Įsiteisėjusiame teismo apkaltinamajame nuosprendyje, kurio nuorašas gautas Seime, konstatuota, kad Seimo narys padarė nusikalstamą veiką ir yra kaltas. Seimas priešingai konstatuoti negali, nes pagal Konstitucijos 109 straipsnį teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Todėl yra vykdomas supaprastintas apkaltos procesas – Seimo nariams suteikiama galimybė nuspręsti, ar dėl padaryto nusikaltimo Seimo nario mandatas turėtų būti panaikintas už tai balsavus 3/5 Seimo narių.

VI

Teisminio nagrinėjimo metu pareiškėjo Seimo narių grupės atstovas Seimo narys J. Bernatonis paaiškino, kad Seimo statuto 259 straipsnyje nustatyta tvarka nelaikytina apkaltos procesu ir todėl, kad ji iš esmės nukrypsta nuo bendrųjų Statuto VIII dalies normų, reglamentuojančių apkaltos institutą. Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą turi teisę ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė, tuo tarpu pagal Statuto 259 straipsnį inicijuoti apkaltos procesą gali Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas, t. y. vienas Seimo narys; pagal 235 straipsnį Seimas sudaro specialiąją tyrimo komisiją pateiktų kaltinimų pagrįstumui ir rimtumui ištirti bei išvada dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą parengti, o pagal Statuto 244 straipsnio 1 dalį Seimas sprendžia, ar pradėti apkaltos procesą, tuo tarpu Statuto 259 straipsnyje Seimo apsisprendimas pradėti ar nepradėti apkaltos procesą nėra numatytas; vykdant apkaltą pagal 259 straipsnį, Seimo posėdžiui pirmininkauja ne teisėjas (Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ar teisėjas arba Konstitucinio Teismo pirmininkas ar teisėjas), kaip reikalauja bendrosios apkaltos proceso taisyklės (Statuto 246 straipsnio 1 dalis), o Seimo Pirmininkas – tai yra viešumo principo pažeidimas; pagal Seimo statuto 246 straipsnio 3 dalį apkaltos proceso posėdžio metu Seimas tampa apkaltos institucija, o pagal 259 straipsnį sprendimą dėl mandato panaikinimo priima ne apkaltos institucija; pagal Statuto 247 straipsnį apkaltos procesas Seime susideda iš penkių sudedamųjų dalių – parengiamosios, tardymo, ginčų, asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamojo žodžio ir balsavimo dėl pateiktų kaltinimų, tuo tarpu 259 straipsnyje apkaltos procesas iš viso nenumatytas; pagal Seimo statuto trisdešimt devintojo skirsnio normas asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę būti išklaustas; jis gali, gavęs patikslintas kaltinimo formuluotes, pareikalauti pratęsti tardymą; jis turi teisę dalyvauti ginčiuose su kaltintoju; jis turi kitas procesines teises. Tuo tarpu pagal 259 straipsnį asmeniui, kuriam taikoma apkalta, ne tik nesuteikiamas žodis, bet net neleidžiama dalyvauti Seimo posėdyje.

J. Bernatonio nuomone, išvadą, jog Seimo statuto 259 straipsnyje numatyta mandato panaikinimo tvarka nelaikytina apkaltos procesu, patvirtina ir tai, kad šiame straipsnyje nevartojama apkaltos sąvoka: šio straipsnio 1 dalis įpareigoja Seimo Pirmininką (jo pavaduotoją) supažindinti Seimo narius su gautu apkaltinamuoju nuosprendžiu; pagal 2 dalį nustatoma Seimo posėdžio, kuriame bus sprendžiamas panaikinimo klausimas, data, bet apkaltos procesas neminimas; 3 dalyje nustatyta, kad asmens pašalinimo iš pareigų arba mandato panaikinimo klausimas sprendžiamas Seimui priimant nutarimą; 4 dalyje pateikiamas šio nutarimo turinys; 5 dalyje pateikiama perteklinė norma, kad minėtojo nutarimo projekto pateikimo, svarstymo ir priėmimo metu teismo nuosprendis nesvarstomas ir nediskutuojama dėl jo pagrįstumo ir teisėtumo; 6 dalis uždraudžia asmeniui, kuriam

taikoma apkalta, dalyvauti Seimo posėdyje. Vienintelė vieta, kur šiame straipsnyje minima apkaltos tvarka, yra 4 dalyje pateikta Seimo nutarimo projekto formuluotė, kad mandatas atimamas (pašalinama iš pareigų) „apkaltos proceso tvarka“, tačiau apkaltos procesas iš tikrųjų nėra vykdomas.

J. Bernatonis teigė, kad 259 straipsnio 6 dalis, uždraudžianti asmeniui, atliekančiam laisvės atėmimo bausmę, dalyvauti Seimo posėdyje, kuriame sprendžiamas jo mandato atėmimo (pašalinimo iš pareigų) klausimas, nesuderinama su demokratinės valstybės ir demokratinės teisinės sistemos standartais. Taigi ši norma prieštarauja ir Konstitucijos 1 straipsniui, nustatančiam, kad Lietuvos Respublika yra demokratinė respublika, taip pat valstybės tarptautiniams įsipareigojimams, kylantiems iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos.

J. Bernatonio teigimu, Seimo statuto 259 straipsnyje numatytas Seimo nutarimas ir jo priėmimo tvarka prieštarauja Konstitucijos 74 straipsniui ne tik turiniu, bet ir forma. Konstitucija nustato atvejus, kuriais Seimas priima nutarimus (58 straipsnio 4 dalis, nustatanti, kad pirmalaikiai Seimo rinkimai rengiami Seimo nutarimu; 59 straipsnio 3 dalis, nustatanti, kad Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka nepriešiejęs arba priešiejęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato Seimui šiuo klausimu priimant nutarimą; 67 straipsnio 3 punktas, nustatantis, kad Seimas priima nutarimus dėl referendumų; 94 straipsnio 2 punktas, nustatantis, kad Vyriausybė vykdo Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo). Tačiau Konstitucija nenumato galimybės Seimo nutarimu panaikinti Seimo nario mandatą arba pašalinti asmenį iš pareigų.

Ginčijamas straipsnis yra glaudžiai susijęs su prašyme ginčijama Statuto 231 straipsnio 3 dalimi, nustatančia, kad Seimas, išklausęs generalinio prokuroro pranešimą dėl Seimo nario padaryto nusikaltimo, gali padaryti tik vieną iš dviejų sprendimų: sudaryti specialiąją tyrimo komisiją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus. Pagal naująją Statuto 23 ir 231 straipsnių redakciją Seimas jau negali laisvai apsispręsti (tai buvo galima pagal anksčiau galiojusias Statuto normas).

Teisminio nagrinėjimo metu Seimo narių grupės atstovas Č. Juršėnas išdėstė tokius argumentus.

Lietuvoje teisinis apkaltos institutas buvo sukurtas tik priėmus dabartinę Konstituciją, tačiau faktiškai jis niekuomet nebuvo taikytas. Apkalta traktuotina kaip politinės konstitucinės atsakomybės klausimo sprendimas pagal parlamentines procedūras ir dėl to ji laikytina demokratijos išraiška. Tai yra ne teisminis, bet parlamentinis procesas. Konstitucijos 74 straipsnis nustato, kad apkalta gali būti taikoma tik ypatingus įgaliojimus turintiems asmenims ir tik už ypatingas veikas. Kadangi kai kuriems iš šių pareigūnų (Respublikos Prezidentui ir Seimo nariams) mandatą per rinkimus suteikia tauta, panaikinti mandatą turi būti įmanoma tik laikantis ypatingos procedūros. Šis teiginys grindžiamas Konstitucijos formuluotėmis: visais atvejais, kai Konstitucijoje įtvirtinamas apkaltos institutas, vartojama formuluotė „apkaltos proceso tvarka“ (63 straipsnio 5 punktas, 74 straipsnis, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 1 dalies 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 108 straipsnio 5 punktas, 116 straipsnis). Todėl panaikinti mandatą ar pašalinti iš pareigų nevykdant proceso neleistina – Konstitucija suteikia Seimui galią nustatyti apkaltos proceso tvarką, bet ne panaikinti patį apkaltos procesą, kuris visais atvejais nepriklausomai nuo apkaltos pagrindo turi būti visavertis. Šį reikalavimą diktuoja poreikis užtikrinti ne tik Seimo darbo patogumą, bet ir asmenų, kurių mandato klausimas sprendžiamas apkaltos proceso tvarka, teises. Tuo tarpu Statuto 259 straipsnis numato supaprastintą apkaltos procedūrą. Todėl Seimo nario mandato panaikinimas Statuto 259 straipsnio nustatyta tvarka laikytinas ne apkalta, o pseudo- arba erzacapkalta.

Ši Konstitucijos 74 straipsnio nuostata negali būti interpretuojama kaip suteikianti Seimui teisę nustatyti kelias tvarkas, išskiriant tuos Seimo narius, kurie dėl atliekamos laisvės atėmimo bausmės nedalyvauja Seimo posėdyje. Tai pažeidžia Seimo narių lygybės principą, įtvirtintą ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje (Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 26 d. nutarime).

Kvestionuojama ne Seimo teisė nustatyti apkaltos proceso tvarką, o tai, kaip ši teisė yra realizuojama Statuto 259 straipsnyje.

Č. Juršėno nuomone, ginčijamas straipsnis prieštarauja Konstitucijai dar vienu požiūriu. Konstitucijos 74 straipsnis nustato, kad apkalta gali būti taikoma „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Žodis „paaiškėjus“ gali būti įvairiai interpretuojamas, todėl nustatant, kokią prasmę jam suteikia Konstitucijos 74 straipsnis, reikia atsižvelgti į Konstitucijos teksto visumą. Kai kuriais atvejais Konstitucija asmens negalėjimą eiti pareigas arba jo pašalinimą iš pareigų tiesiogiai sieja su įsiteisėjusiu teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu (Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, nustatanti, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį; 115 straipsnio 6 punktas, nustatantis, kad teisėjai atleidžiami iš pareigų, kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai) – tais atvejais apkaltos procedūra nevykdoma. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ interpretuotina kaip nepaneigianti Seimo teisės kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, ar teismo nuosprendis yra pakankamas pagrindas pradėti apkaltos procedūrą.

Č. Juršėno nuomone, supaprastinta apkaltos tvarka pažeidžia ir Seimo nario, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises. Antai pagal Seimo 1995 m. sausio 17 d. patvirtintus Seimo etikos ir procedūrų komisijos veiklos nuostatus etiką pažeidęs Seimo narys kviečiamas į šios komisijos posėdžius. Nėra ir kitų parlamentinių procedūrų, neleidžiančių dalyvauti ir uždraudžiančių pasisakyti asmeniui, kurio atsakomybės klausimas sprendžiamas. Tuo tarpu vykdant Seimo statuto 259 straipsnyje numatytą procedūrą Seimo narys į posėdį nekviečiamas: jei jis nuteistas laisvės atėmimo bausme, jo mandato panaikinimo klausimas sprendžiamas jam nedalyvaujant. Tačiau ir tuo atveju, kai Seimo narys, kurio atžvilgiu taikoma apkalta, nėra nubaustas laisvės atėmimo bausme ir gali dalyvauti Seimo posėdyje, supaprastinta apkaltos procedūra nesuteikia galimybių Seimo nariui išsakyti savo pozicijos, nes apkaltos procesas faktiškai sutapatintas su nutarimo dėl mandato panaikinimo priėmimu.

Visaverčio apkaltos proceso vykdymo visais atvejais būtinybę, Č. Juršėno manymu, pagrindžia ir teismo klaidų galimybė. Šiuo klausimu yra ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“). Būtent dėl teismo klaidos galimybės prieš panaikinant Seimo nario mandatą Seime turi įvykti visas apkaltos procesas.

VII

Teisminio nagrinėjimo metu Seimo atstovas G. Goda savo raštu išdėstyta poziciją papildė šiais argumentais.

Seimo statute pasirinktas Konstitucijai neprieštaraujantis ir racionalus apkaltos procedūros reglamentavimo būdas. Pagal Konstitucijos 63 straipsnio 5 punktą Seimo nario įgaliojimai nutrūksta Seimui panaikinus jo mandatą apkaltos proceso tvarka. Atvejus, kuriais galimas apkaltos procesas, reglamentuoja Konstitucijos 74 straipsnis. Vienas iš šių atvejų yra nusikaltimo padarymas. Todėl nusikaltimo padarymas, skirtingai nuo kitų Konstitucijos 63 straipsnyje nustatytų pagrindų, nėra pagrindas Seimo nario mandatui automatiškai panaikinti. Jei šis pagrindas būtų įrašytas Konstitucijos 63 straipsnyje, apkaltos procedūra nebūtų vykdoma – tokiu atveju sprendimą priimtų Vyriausioji rinkimų komisija arba šis klausimas būtų sprendžiamas kitoku būdu. O Konstitucijos 74 straipsnis nustato, kad dėl nusikaltimo padarymo Seimo narys savo mandato gali netekti tik apkaltos proceso tvarka, t. y. mandato panaikinimas yra apkaltos padarinys. Kaip vykdyti apkaltos procedūrą, Konstitucija palieka nustatyti Seimo statute, nepateikdama šiam procesui jokių formalių reikalavimų. Apkaltos procesą reglamentuoja Seimo statuto VIII dalis, nustatanti, kad apkaltos procesas gali vykti dviem būdais: laikantis ilgesnės procedūros, apimančios parengtinį tyrimą bei apkaltos procesą Seime, arba trumpesnės, kurią nustato Statuto 259 straipsnis,

nenumatantis faktinių aplinkybių tyrimo ir apkaltą iš esmės sutapatinantį su balsavimu dėl Seimo nario mandato panaikinimo. Tai, kad Konstitucija nenustato formalių reikalavimų apkaltos procesui, reiškia, jog ji leidžia apkaltos proceso įvairovę. Todėl Seimo statute konstituciškai pagrįstai gali būti nustatyti keli apkaltos variantai. Įvairiai reglamentuojant apkaltą svarbu, kad visais apkaltos atvejais būtų esminis apkaltos elementas – 3/5 Seimo narių balsų dauguma priimamas sprendimas, ar yra pagrindo panaikinti Seimo nario mandatą; tačiau tai, kokios procedūros atliekamos iki šio sprendimo, šiuo požiūriu neturi lemiamos reikšmės.

Konstituciniai apkaltos pagrindai yra skirtingi. Jei šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija arba sulaužoma priesaika, reikia nustatyti, ar tai buvo padaryta. Tokiu atveju balsavimas Seime dėl mandato panaikinimo neleistinas, kol nebus išsiaiškintos faktinės pažeidimo aplinkybės. Tuo tarpu kiekvienu atveju, kai padaromas nusikaltimas, valstybė turi vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, kurio metu nustatoma, ar iš tikrųjų Seimo narys padarė nusikalstamą veiką, dėl kurios galimas apkaltos procesas ir dėl kurios padarymo jam gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. To nėra, kai šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija arba sulaužoma priesaika, nebent šie pagrindai apimtų ir nusikaltimo padarymą. Todėl Seimo statuto 259 straipsnyje nustatyta tvarka yra pagrįsta, nes faktinės aplinkybės išsiaiškinamos baudžiamojo proceso priemonėmis. Jei tuo pačiu metu vyktų ir tyrimas Seime (apkaltos procesas, apimantis visas stadijas), ir baudžiamosios bylos nagrinėjimas baudžiamojo proceso tvarka, šie abu tyrimai vienas kitam trukdytų. O po to, kai byla išnagrinėta ir nuosprendis priimtas, Seime vykdyti visą apkaltos procesą, apimančią ir parengiamuosius veiksmus, būtų neracionalu, nes abiejų šių tyrimų objektai sutampa: esminis nagrinėjamas klausimas abiem atvejais yra tai, ar Seimo narys įvykdė nusikaltimą (pvz., Statuto 258 straipsnio 1 dalis numato, kad asmuo pripažįstamas kaltu apkaltos proceso tvarka). Skiriasi tik šių procesų tikslai (paskirtis): ir baudžiamajame procese, ir parlamentiniame apkaltos procese sprendžiamas tas pats kaltumo klausimas, bet Seimo balsavimo biuletenio formuluotė, kad Seimo narys kaltinamas nusikaltimo padarymu, reiškia, jog naikintinas Seimo nario mandatas. Jei po teismo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo ir įsiteisėjimo Seime būtų vykdoma visa apkaltos procedūra, Seimas vis tiek negalėtų priimti sprendimo, kad Seimo narys neįvykdė nusikaltimo, nes Seimui nesuteikta galia paneigti teismo nuosprendį. Tad Statuto 259 straipsnis, nustatydamas kitokią apkaltos procedūrą, tik atleidžia Seimą nuo būtinybės antrą kartą aiškintis faktines bylos aplinkybes, įrodymus ir t. t. Dėl to šiuo atveju nereikalingas ir Statute nenumatytas Seimo nario, kurio atžvilgiu yra priimtas ir įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis, dalyvavimas Seimo posėdyje: šiame nuosprendyje faktinės aplinkybės yra įvertintos, o Seime svarstyti jo teisėtumo ar pagrįstumo yra neleidžiama. Be to, nuteistasis Seimo narys ir nedalyvaudamas Seimo posėdyje turi galimybių išdėstyti savo poziciją kitiems Seimo nariams (pvz., raštu).

G. Goda teigė, jog Konstitucija nereikalauja, kad apkalta būtų vykdoma Seimui tapus apkaltos institucija. Seimas, veikdamas pagal Statuto 259 straipsnį, nėra apkaltos institucija ta prasme, kuria jis yra apkaltos institucija vykdydamas apkaltą pagal Statuto trisdešimt devintąjį skirsnį. Bet dėl to, kad išlieka esminis apkaltos elementas – 3/5 Seimo narių balsų dauguma priimamas sprendimas, ar yra pagrindo panaikinti Seimo nario mandatą, Seimas ir šiuo atveju laikytinas apkaltos institucija, tik kita prasme: tai yra apkaltos institucija, vykdanči „supaprastintą“ apkaltos procesą.

Dėl to, kad nustatoma skirtinga apkaltos proceso tvarka, Seimo narių lygybės principas nėra pažeidžiamas. Tačiau skiriasi jų statusas apkaltos procedūrų metu: Seimo nario, kuriam taikoma apkalta, atžvilgiu yra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis, o kitų Seimo narių – ne. Kadangi už nusikaltimus gali būti skiriama ne tik laisvės atėmimo, bet ir kitokia bausmė, nuteistųjų asmenų statusas apkaltos procedūrų metu taip pat gali skirtis. Į tai atsižvelgta Statuto 259 straipsnio 6 dalyje, reglamentuojančioje veiksmus, kurie gali būti atliekami, kai asmuo, kurio atžvilgiu taikoma apkalta, atlieka laisvės atėmimo bausmę. Be to, Statuto 259 straipsnyje yra specialiosios normos, kurios taikytinos tik griežtai numatytais atvejais, tad teigti, jog pažeidžiamos Statuto 9 straipsnyje nustatytos Seimo nario teisės, nėra pagrindo.

G. Godos teigimu, supaprastinto apkaltos proceso galimybę galima grįsti ir analogija iš baudžiamojo proceso srities. Daugelio demokratinių valstybių baudžiamojo proceso įstatymai numato įvairius supaprastinto (sumarinio) teismo proceso variantus, kai atsisakoma teismo įrodymų tyrimo, o sprendimas priimamas jau surinktos medžiagos pagrindu. Nors šiuo atveju kalbama apie kitokio pobūdžio procedūras, vis dėlto tai įrodo teisėto supaprastinto proceso galimybę.

Konstitucinis Teismas

k o n s t a t u o j a :

I

1. Seimas 1998 m. gruodžio 22 d. Seimo statutu „Dėl Statuto pakeitimo“ priėmė naują Seimo statuto redakciją. Joje pakeista ir apkaltos proceso tvarka. Statutas buvo papildytas keturiasdešimtuju skirsniu „Apkaltos procedūra Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“ (259 ir 260 straipsniai). Statuto 259 straipsnyje „Apkaltos procedūra Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“ nustatyta:

„1. Gavus teismo įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius.

2. Seimas artimiausiam posėdyje paskiria Seimo posėdžio dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo svarstymo datą.

3. Seimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo priima nutarimą. Nutarimo projektą Seimo posėdyje pateikia Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas.

4. Seimo nutarimo projektas yra tokio turinio:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS NUTARIMAS

Dėl _____ pašalinimo iš _____ pareigų
(vardas, pavardė)
(arba Dėl _____ Seimo nario mandato panaikinimo)
(vardas, pavardė)

(data, Nr.)
Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad dėl _____ yra
(vardas, pavardė)
įsiteisėjęs _____
(teismo pavadinimas, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo data)
apkaltinamasis nuosprendis, kuriuo _____
(vardas, pavardė)
nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso _____ straipsnį _____,
(bausmė)
n u t a r i a :

1 straipsnis

Pašalinti _____ iš _____ pareigų (arba Panaikinti
(vardas, pavardė) (pareigų pavadinimas)
_____ Seimo nario mandatą)
(vardas, pavardė)

apkaltos proceso tvarka.

2 straipsnis

Nutarimas įsigalioja nuo priėmimo.“

5. Seimo nutarimo projekto pateikimo, svarstymo ir priėmimo metu teismo nuosprendis nesvarstomas ir nediskutuojama dėl nuosprendžio teisėtumo ar pagrįstumo.

6. Asmuo, dėl kurio teikiamas Seimo nutarimo projektas, iki balsavimo pradžios turi teisę atsistatydinti iš pareigų ar atsisakyti Seimo nario mandato, pateikdamas dėl to pareiškimą raštu. Asmuo, atliekantis laisvės atėmimo bausmę, pareiškimą pateikia paštu ar per savo įgaliotą asmenį, o pats Seimo posėdyje nedalyvauja. Toks pareiškimas turi būti patenkintas, o svarstymas Seime nutrauktas ir tai įforminama Seimo nutarimu.“

Pareiškėjai – Seimas ir Seimo narių grupė – prašo ištirti, ar Statuto 259 straipsnis neprieštarauja Konstitucijai, o Seimo narių grupė, be to, dar prašo ištirti, ar jis neprieštarauja Statuto VIII dalies bendrosioms normoms, reglamentuojančioms apkaltos procesą. Kadangi pagal Konstitucijos 102 straipsnį Konstitucinis Teismas nesprenžia to paties akto normų suderinamumo klausimų, Statuto bendrosios normos, reglamentuojančios apkaltą, bus nagrinėjamos tik tiek, kiek tai yra reikalinga atskleidžiant apkaltos instituto sampratą Lietuvos konstitucinėje doktrinoje ir teisinėje sistemoje.

2. Seimo prašymas pagal siekiamą išsiaiškinti klausimų platumą apima Seimo narių grupės prašymą, nes Seimo narių grupė Statuto 259 straipsnio atitikimą Konstitucijai ginčija tik tokiu aspektu, kad jame nustatyta apkaltos tvarka gali būti panaikinamas Seimo nario mandatas. Konstitucinis Teismas atsižvelgė į tai, kad Seimas nenurodė kitų motyvų, dėl kurių ginčijamas Seimo statuto 259 straipsnio konstitucingumas, išskyrus tuos, kuriuos pateikė Seimo narių grupė.

3. Apkaltos proceso institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais.

Kiekvieno teisės instituto atitikimas Konstitucijai turi būti vertinamas pagal tai, ar jis atitinka konstitucinius teisinės valstybės principus. Atskleisti teisinės valstybės sampratos turinį – tai konstitucinės doktrinos funkcija.

Kadangi Konstitucija yra vientisas aktas, Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Seimo statuto 259 straipsnio atitikimą Konstitucijai, turi įvertinti, ar ginčijamame straipsnyje nustatyta asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo tvarka atitinka apkaltos proceso sampratą, įtvirtintą Konstitucijos 74 straipsnyje, atsižvelgiant į reikalavimus, kuriuos apkaltai kelia Konstitucijoje įtvirtinti teisinės valstybės, asmens teisių ir laisvių apsaugos principai.

II

1. Valstybės institucijų ir pareigūnų veiklos teisinio reguliavimo srityje teisinės valstybės principai įgyvendinami, be kita ko, derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei.

Demokratinėje teisinėje valstybėje pareigūnai ir institucijos turi vadovautis įstatymu ir teise. Realizuodami visuomenei ir valstybei reikšmingas funkcijas, pareigūnai neturi patirti grėsmės, jeigu savo pareigas vykdo nepažeisdami įstatymų. Tai užtikrinti padeda įvairūs teisiniai mechanizmai: įstatyminis valstybės pareigūnų ir institucijų kompetencijos reglamentavimas, jų socialinės ir materialinės garantijos, imperatyvinio mandato nebuvimas renkamujų institucijų nariams ir kt.

Kita vertus, teisinėje sistemoje turi būti įtvirtinta galimybė pašalinti iš pareigų valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Valdžios atsakomybė visuomenei – teisinės valstybės principas, kuris konstituciškai įtvirtinamas nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, o piliečiai turi teisę tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus

valdyti savo šalį, kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, taip pat garantuojant piliečiams galimybę ginti savo teises teisme, kritikos teisę, peticijos teisę, reglamentuojant piliečių prašymų ir skundų nagrinėjimo procedūrą ir kt.

Apkalta – viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių. Demokratinių valstybių konstitucijose apkalta traktuojama kaip ypatingas procesas, kai yra sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas. Numatant ypatingą aukščiausiųjų pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarką užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė, kartu jiems suteikiamos papildomos garantijos atlikti savo pareigas vadovaujantis įstatymu ir teise.

2. Apkalta siejama su griežtais reikalavimais. Pirma, ji gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami konstitucijoje (valstybės vadovui, aukščiausiesiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, o kai kuriose valstybėse – ir parlamento nariams). Antra, apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais. Tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai. Trečia, apkaltos procesas dažniausiai vyksta parlamente, laikantis taisyklių, būdingų teisminiam nagrinėjimui, o sprendimui priimti reikalinga kvalifikuota balsų dauguma. Ketvirta, rezultatyvaus apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas; taigi apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos pagrindas yra nusikaltimas.

Ypatingus reikalavimus apkaltai diktuoja pareigūnų, kuriems gali būti taikoma apkalta, statusas. Šiems pareigūnams įgaliojimus paprastai suteikia ne parlamentas arba jie nėra jam atskaitingi. Jam atsakingus ir atskaitingus pareigūnus parlamentas turi teisę pašalinti iš pareigų ne apkaltos, o kita tvarka. Tuo tarpu apkaltos procesui visuomet būdingos teisminės procedūros, leidžiančios sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo pagrįsti visapusių, objektyviu ir viešu bylos aplinkybių ištirimu. Apkaltą vykdančiam parlamentui paprastai pirmininkauja ne parlamento pirmininkas ar kitas jo narys. Teismo pobūdžio procedūrų būtinumą pagrindžia ir tai, kad apkaltos tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio.

Apkaltą vykdančias parlamentas nepalaužia veikti kaip aukščiausioji atstovaujamoji įstatymų leidybos institucija, šiuo atveju atliekanti specifinę funkciją. Procedūromis, būdingomis teisingam teisminiam procesui, siekiama ne atstoti teismą, bet užtikrinti, kad tinkamai ištyrus apkaltos bylos aplinkybes bus priimtas teisingas sprendimas dėl pareigūno konstitucinės atsakomybės.

Įvairiose valstybėse konstitucinis apkaltos reguliavimas skiriasi, tačiau demokratinėje teisinėje valstybėje apkaltos institutas apima nurodytus elementus. Tai lemia esminį apkaltos skirtumą nuo kitų asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo būdų.

3. Konstitucinės sankcijos taikymo negalima atsieti nuo pažeidimo fakto nustatymo. Kai kada tie patys neteisėti veiksmai gali užtraukti ir konstitucinę, ir kitokią teisinę atsakomybę, pvz., baudžiamąją atsakomybę už padarytą nusikaltimą. Ar, be konstitucinės atsakomybės, jie užtraukia dar ir kitokią teisinę atsakomybę, priklauso nuo to, ar teisinė sistema pripažįsta, kad tais pačiais neteisėtais veiksmais gali būti pažeidžiami ne tik konstituciniai, bet ir kiti teisiniai santykiai. Kita vertus, konstitucinė sankcija taikoma visų pirma dėl to, kad darydamas pažeidimą asmuo tuo diskreditavo valstybės valdžią, užtat būtina jį pašalinti iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, antraip nebus garantuotas visuomenės pasitikėjimas valstybės valdžia, jos institucijomis ir pareigūnais. Dėl konstitucinės sankcijos taikymo apsisprendžia parlamentas.

4. Vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises. Kad apkaltos procesą būtų galima pripažinti atitinkančiu teisinės valstybės principus, jis turi būti teisingas. Tai reiškia, jog įstatymui ir apkaltą vykdančiai institucijai asmenys turi būti lygūs, jie turi turėti teisę būti išklausyti ir teisiškai garantuotą galimybę ginti savo teises. Jei vykdančią apkaltą būtų nesilaikoma teisingo teisinio proceso principų, tai liudytų, jog prasilenkiama su teisinės valstybės reikalavimais.

III

1. Lietuvos teisės sistemoje apkalta yra konstitucinis institutas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.“

Apkaltos institutui svarbūs ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnis, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis. Šių straipsnių normos yra apkaltos instituto konstitucinis pagrindas.

2. Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinti šie apkaltos elementai: 1) apkalta kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams; 2) apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; 4) apkaltą vykdo Seimas; 5) kad asmuo būtų pašalintas iš pareigų ar kad būtų panaikintas jo Seimo nario mandatas, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. Vertinant, ar ginčijamas Seimo statuto straipsnis atitinka Konstituciją, pirmiausia privalu atkreipti dėmesį į tai, ar jame nustatyta tvarka apima visus konstitucinius apkaltos elementus, paisant reikalavimų, kuriuos apkaltai kelia Konstitucijoje įtvirtinti teisinės valstybės principai.

3. Seimo statuto 227 straipsnio 1 dalis apkaltos procesą apibrėžia kaip parlamentinę procedūrą, kurią Seimas taiko Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims dėl jų padarytų veiksmų, diskredituojančių valdžių autoritetą, siekdamas išspręsti tokių asmenų atsakomybės klausimą. Apkaltos procesą reglamentuoja Seimo statuto VIII dalis „Apkaltos procesas“, susidedanti iš trijų skirsnių: trisdešimt aštuntojo skirsnio „Siūlymas pradėti apkaltos procesą ir parengtinis tyrimas“, trisdešimt devintojo skirsnio „Apkaltos procesas Seime“ ir keturiasdešimtojo skirsnio „Apkaltos procedūra Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“. Trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių normos yra bendrosios normos – jos reglamentuoja apkaltos proceso vykdymą nuo jo inicijavimo iki Seimo nutarimo dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo priėmimo, išskirdamos siūlymą pradėti apkaltos procesą bei parengtinį tyrimą ir apkaltos procesą Seime kaip du apkaltos (kaip visumos) etapus.

Seimo statuto keturiasdešimtojo skirsnio normos (259 ir 260 straipsniai) reglamentuoja specifinį atvejį – apkaltos procedūras, kurios turi būti atliekamos, kai Seime gaunamas teismo įsiteisėjusio apkaltinamojo nuosprendžio nuorašas. Kadangi nusikaltimo padarymo faktinės aplinkybės ir asmens kaltę nusikaltimo padarymu jau yra nustatęs teismas, Seimas sprendžia tik asmens konstitucinės atsakomybės klausimą. Statuto 229 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad tuo atveju, kai paaiškėja, jog Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys padarė nusikaltimą ir dėl to yra įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis, sprendžiant šių asmenų pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo klausimą apkaltos procesas vyksta netaikant Statuto 233-242 straipsnių ir trisdešimt devintojo skirsnio straipsnių. Tai reiškia, kad šiuo atveju specialioji tyrimo komisija nesudaroma, kaltintojai Seimo nariai neskiriami, o apkaltos procesas Seime neapima visų Statuto 247 straipsnyje numatytų pagrindinių dalių – parengiamosios, tardymo, ginčų, asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamojo žodžio ir balsavimo dėl pateiktų kaltinimų. Seimo nutarimo projekto pateikimo, svarstymo ir priėmimo metu teismo nuosprendis nesvarstomas ir nediskutuojama dėl nuosprendžio teisėtumo ar pagrįstumo (Statuto 259 straipsnio 5 dalis). Kaltinimo pareiškimą atstoja įsiteisėjusio teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašo gavimas

Seime. Statuto 259 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad gavus nuosprendžio nuorašą Seime Seimo Pirmininkas (arba jo pavaduotojas) privalo nedelsdamas supažindinti su juo Seimo narius.

Taigi pagal Seimo statuto 259 straipsnį apkaltos procesas Seime iš esmės sutrumpinamas iki balsavimo dėl nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą priėmimo.

4. Konstitucijos 74 straipsnio nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ preziumuoja Seimo diskreciją šioje srityje. Konstitucijos 74 straipsnyje yra nustatyti keli apkaltos pagrindai, todėl Seimo statute gali būti nustatyta tokia apkaltos tvarka, kad būtų atsižvelgta į konstitucinių apkaltos pagrindų skirtumus. Apkaltos proceso atitikimas Konstitucijai priklauso nuo to, ar Seimas nustatydamas apkaltos proceso ypatumus nenukrypo nuo jo konstitucinės sampratos.

Seimo statuto trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių normos įtvirtina tokią apkaltos tvarką, kai Seimas nuo proceso pradžios iki pabaigos veikia kaip apkaltos institucija, o apkaltos procesas Seime susideda iš Statuto 247 straipsnyje nurodytų sudedamųjų dalių – parengiamosios, tardymo, ginčų, asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamojo žodžio ir balsavimo dėl pateiktų kaltinimų. Bet iš to nedarytina išvada, kad ši tvarka yra vienintelė, kurią leidžia Konstitucijos 74 straipsnis. Nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ gali būti Statute konkretinama įvairiais būdais, neperžengiant ribų, diktuojamų konstitucinės apkaltos sampratos. Pagal Seimo statuto 259 straipsnį apkaltos procesas vyksta netaikant Statuto 233-242 straipsnių ir trisdešimt devintojo skirsnio normų (Statuto 229 straipsnio 3 dalis). Toks Statuto 259 straipsnyje nustatytas teisinis apkaltos reglamentavimas skiriasi nuo Seimo statuto trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių normų reglamentuojamo apkaltos proceso. Tačiau tai savaime nereiškia, kad šiuo atveju yra pažeidžiama Konstitucija, nes Konstitucija neįpareigoja Seimo kiekvieną specifinę apkaltos tvarką konstruoti pagal vienintelį modelį – Seimo statute gali būti nustatytos ir kitokios apkaltos procedūros, taikytinos specifiniais atvejais, taip pat tada, kai bylos faktinės aplinkybės jau yra nustatytos teisme.

Pažymėtina, kad apkaltos proceso reglamentavimo ypatumų galimybę suponuoja ir Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalies nuostata, pagal kurią Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Analogiškos garantijos Konstitucijoje nustatytos Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams.

5. Apkalta, kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Konstitucijos 74 straipsnyje išvardytiems asmenims. Seimo statuto 259 straipsnyje šis sąrašas neišplečiamas.

6. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziumuoja tai, kad yra nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas, padaręs nusikaltimą. Seimo statuto 229 straipsnyje nustatyta, kad pareigūnas, kuriam taikytina apkalta, gali būti traukiamas konstitucinėn atsakomybėn apkaltos tvarka, jei jis yra „įtariamas padaręs nusikaltimą“. Pagal Seimo statuto 231 straipsnio 1 dalį generalinis prokuroras, nustačius, kad asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, turi pareigą apie tai nedelsdamas pranešti Seimui ir pateikti atitinkamą medžiagą. Statuto 231 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, išklauses generalinio prokuroro pranešimą dėl padaryto nusikaltimo, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus. Šioje dalyje taip pat nustatyta, kad jeigu Seimas nusprendžia duoti sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, apkaltos proceso parengiamieji veiksmai ir apkaltos proceso procedūra Seime dėl to paties kaltinimo negali būti pradėti tol, kol nebus išspręstas baudžiamosios atsakomybės klausimas. Vadinasi, Statute nustatytoje apkaltos už nusikaltimo padarymą tvarkoje yra įtvirtinta nuostata, kad nusikaltimo padarymas ir asmens kaltumas gali būti nustatomi dvejopai: 1) pačiame Seime vykdant visą apkaltos procedūrą, kuri, jei Seimas patvirtina specialiosios tyrimo komisijos išvadą, baigiama balsavimu dėl asmens pašalinimo iš pareigų ar mandato panaikinimo; 2) patikint bylos faktines aplinkybes nustatyti tardymui ir teismui, tačiau paliekant Seimui galimybę spręsti asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo klausimą.

Kaip minėta, vienas iš konstitucinių apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Statuto 259 straipsnyje nustatyta, kad apkaltos procedūra pradedama Seime „gavus įsiteisėjusio teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“. Palyginus šias formuluotes darytina išvada, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ pagal turinį apima minėtą Statuto 259 straipsnio formulotę.

7. Atskleidžiant Statuto 259 straipsnio turinį svarbos turi tai, kad asmens kaltumo nusikaltimo padarymu klausimą jau yra išsprendęs teismas. Teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas ir realizuoja savo kompetenciją. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos vykdymas pavestas Seimui. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios atsakomybės klausimas. Asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

8. Toks apkaltos procedūros reglamentavimas Seimo statute liudija, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktinės aplinkybės tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Pažymėtina, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas, tačiau tai atitiktų daugelio valstybių konstitucinę praktiką.

9. Konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, kad apkaltos proceso tikslas yra išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Ir visą apkaltos procedūrą vykdant Seime, ir patikint baudžiamosios bylos faktines aplinkybes nustatyti tardymui ir teismui dėl konstitucinės sankcijos apsisprendžia Seimas. Net ir tuo atveju, kai teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas – netaikoma savaime. Asmuo pašalinamas iš pareigų ar jo Seimo nario mandatas panaikinamas tik tuomet, kai už tai balsuoja kvalifikuota dauguma – 3/5 visų Seimo narių. Tai nustatyta ir Seimo statuto 260 straipsnyje. Nustatyti, koku teisės aktu įforminamas šis Seimo sprendimas, yra paties Seimo kompetencija.

10. Kaip pažymėta, Seimas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti diferencijuotą apkaltos proceso tvarką, yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos. Ši samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame asmens teisių apsaugai teikiamas prioritetas. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad juridikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma, tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip juridikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai.

11. Sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą minėtieji teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas.

Vertinant Seimo statute nustatytą apkaltos proceso tvarką pažymėtina, kad būtinybė užtikrinti asmens procesines teises neturi priklausyti nuo to, ar Seime vykdoma bendroji, ar

specialioji apkaltos procedūra. Nors konstitucinės atsakomybės apkaltos tvarka ir baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra tas pats (šiuo atveju – nusikaltimo padarymas), konstitucinę ir kitokias teises sankcijas taiko skirtingos institucijos, savo sprendimais viena kitos nesaistančios. Todėl procesinės teisės turi būti užtikrinamos sprendžiant ir baudžiamosios, ir konstitucinės atsakomybės klausimą. Vykdamą apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, tuo tarpu Seimo statuto 259 straipsnyje nenustatyta, kad asmuo, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, turi teisę dalyvauti procese kaip subjektas, kuriam pateiktas kaltinimas, ir gintis. Šiuo atveju tokių teisių neįtvirtinimas Statute reiškia, kad jos yra ribojamos. Asmeniui, kuriam taikoma apkalta, neužtikrinama teisė būti supažindintam su kaltinimu, dėl kurio sprendžiamas jo pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimo klausimas, negarantuojama teisė būti supažindintam su svarstymo Seime tvarka, teisė turėti gynėjus arba kitus atstovus, pateikti įrodymus, turinčius reikšmės sprendžiant jo konstitucinės atsakomybės klausimą, teisė dalyvauti ginčiuose, paskutinės replikos teisė, taip pat baigiamojo žodžio teisė. Toks procesas, kuriame neužtikrinamos minėtosios teisės, neatitinka konstitucinės apkaltos sampratos.

Teisės į gynybą apkaltos procese turėjimas neturi ir negali priklausyti nuo teismo paskirtos baudmės rūšies. Asmuo gali pats atsisakyti pasinaudoti savo teisėmis, tačiau neleistina, kad Seimo statute nebūtų įtvirtinta asmens teisė į gynybą ir nereglamentuota šios teisės įgyvendinimo tvarka. Šiuo požiūriu Statuto 259 straipsnis vertintinas kaip pažeidžiantis nuteisto asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teises ir dėl to prieštaraujantis Konstitucijai.

12. Atsižvelgiant į išdėstytus motyvus darytina išvada, kad Seimo statuto 259 straipsnis ta apimtimi, kuria yra ribojama nuteisto asmens teisė dalyvauti apkaltos procese kaip subjektui, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, ir jo teisė į gynybą, prieštarauja Konstitucijos 74 straipsniui.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsniu, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 53, 54, 55 ir 56 straipsniais,

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

n u t a r i a:

Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnis ta apimtimi, kuria yra ribojama nuteisto asmens teisė dalyvauti apkaltos procese kaip subjektui, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, ir jo teisė į gynybą, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsniui.

Šis Konstitucinio Teismo nutarimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Nutarimas skelbiamas Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Egidijus Jarašiūnas
Egidijus Kūris
Zigmas Levickis
Augustinas Normantas
Vladas Pavilionis
Jonas Prapiestis
Vytautas Sinkevičius
Stasys Stačiokas
Teodora Staugaitienė
